

Egnahemsrörelsen

Svea Gustavsson, Hällen, Håbo-Tibble

Intervjuare: Carl Gunnar Jansson, jan-febr 2004

Komplettering av kassettband UKF fått, från 2003-07-28

OCR-läst OmniPage 14 2004-02-10 av Börje Sandén

Tillägg av en artikelversion för Kultur & Historia 2004-02-22

Föräldrarna: Fadern **Albert** Natanael Axelsson kom från Östergötland och blev senare kusk på Menlösa gård i Halland.

Modern **Hulda** Teresia kom från Åland och var svensktalande. Hon var husa på Menlösa gård. Två barn föddes i Halland: Elisabet (Lisa) och Viola. Inga och en fjärde dotter Svea föddes efter flytten till Hällen. Familjen kom till Hällen 1912 på hösten, då man köpte fastigheten. Det fanns redan ett litet hus här på ett rum och kök, som hade bebotts av rättaren vid Mariedal. Familjen fick tak över huvudet, men man bodde trångt och primitivt. För övrigt fanns bara ett litet svinhus. Först mot slutet av 1910-talet byggdes ett nytt, modernare hus och det skedde under flera år. Sveas föräldrar var de första som köpte ett egnahem här. Mariedal hette gården som styckades, men fastighetsbeteckningen var Kyrkbyn.

Lånets storlek känner inte Svea till, men då fadern gick bort 1934 fanns 4000 kronor kvar att betala. Amorteringar och räntebetalningar hade skett under åren. Troligen hade man under åren fått ta upp mindre lån för tillbyggnader m.m. Svea minns att man en gång sökte låna genom Jordbrukskassan i bygden, men av någon anledning nekades. Då ordnades lånet inom släkten istället.

Andra egnahemmare, som köpt av styckningen vid Mariedal, som Svea minns var: **Vägängen** (Karlsson), **Durkorp** (Strömberg), **Ängsbo** (Karlsson), **Backebo** (Jonsson), **Gustavsberg, Norrebo, Bredatorp, Svängsta, Kämsta, Mineborg, Högantorp, Kyrkbytorp, Berga, Långvreten**, Ofta användes bara ägarnas namn som Möllers (**Solbacka**), Vickmans. Det var bolaget Hem på landet som 1912 köpt upp både Mariedal och Kvarnibble i Håtuna socken. Olsson och Rosenlund behöll största delen av skogen och dessutom ner all avverkningsfärdig skog också på de blivande egnahemsfastigheterna.

Huset: Huset, som nu finns på platsen, är i stort sett det ursprungliga. Veranda fanns men har senare rivits och en ny har byggts. Huset var välbyggt och av en modell, som även grannen farbror Sköld använde för sitt hus. Det huset hörde dock inte till Mariedals egnahemsområde utan var byggt på tomt avstyckat från Ålsta gård. Ett annat enklare sätt att bygga, som också användes i området, var med s.k. lösvirke (med det tycks här menas sämre virke).

Uthus: Här fanns tidigare bara ett litet svinhus, så det viktigaste bygget blev en lagård för korna. Allt kom att finnas i ladugården : plats för djuren men också dass, förråd och plats för redskap, skörd och foder. Senare byggdes också ett vagnslider för fordon. I början hade familjen bara en ko, men senare fanns fem till sju kor. På gården fanns två hästar, grisar och höns. Albert hade också förtroendet att ha hand om föreningsgalten, som fick göra tjänst på småbruken. Senare köpte fadern tre stora granar av Olsson och Rosenlund, innan företaget avverkade skogen, för 50 kr och de fick bilda en stor vedbod. Ved till vedboden fick man genom avverkning på Håbo allmänning, som egnahemmarna hade del i.

Marken: Den odlade marken var på 6-7 ha. Mer mark än 7 hektar fick man inte köpa. Till detta kom ett stycke dålig skog. Fadern köpte dock i samband med grannen Mauritz Sköld en lott till – **Axelslätt**. Han arrenderade också ledig mark bl.a. **Norrebo**. Han utnyttjade också ett torpställe – **Pliktstugan** - som låg i Olsson och Rosenlunds skog. Han fick arrendera det torpet av bolaget mot att han skötte dess del i väghållningen. Väghållningen låg ju vid denna tid på markägarna. På vintern måste dock alla egnahemmarna hjälpas åt för att klara uppgiften. På åkrarna odlades säd, vallväxter, potatis och grönsaker. Man utnyttjade främst kvarnen i **Aske** för att få säden mald, men enligt Sveas mor tidigare

också väderkvarnen vid **Helgesta**. Arbetet: För att få ekonomin att gå ihop måste alla hjälpas åt – stora som små. Vintertid måste fadern vid sidan om de vanliga sysslorna som väghållning arbeta med att köra ved och timmar. Han hade s.k. förkörsrätt av ved och timmer från bolagets skog till **Negelstena** brygga. Senare körde han i stället timmer från Draget vid Bålsta till **Håtunaholm**. Från Negelstena och Håtunaholm kunde skogsprodukterna föras vidare sjöledes. Till Draget var det ju lång sträcka att ta sig med häst och vagn. Någon traktor köpte han aldrig. Han började säsongen direkt efter trettondagen. För att på två dagar hinna tre vändor fram och åter måste han komma igång i gryningen. Det innebar att han måste starta klockan fem vid Hällen. Den dag, då han bara hann halvvägs till Håtunaholm, fick lasten ligga vid Kvarnibble till dagen efter.

Modern stod under den varma årstiden på Hötorget i Stockholm och sålde det som vuxna och barn producerade från egna och andras odlingar och genom skörd i skogarna. Det var färskpotatis, ärtor både gröna ärtor och åkerärtor, svamp, bär och blommor t.ex. liljekonvaljer. Modern åkte in till Stockholm på tisdagsmorgnarna och återkom inte förrän på lördagskvällen. Till att börja med låg hon på nätterna hos bekanta och senare hos äldsta dottern, som flyttat till stan. Det gällde då för barnen att sköta sysslorna hemma beroende på vad de kunde klara. Svea minns, att på henne ankom att bära in ved och sköta om smågrisarna och kalvarna och värma mat åt dem. Hon behövde aldrig ta tjänst som piga i bygden, men en av de äldre systrarna arbetade som piga på **Västibble gård**.

Ekonomin: Till skillnad från anställning gav det egna hemmet frihet och möjligheter för den företagsamme. Det krävdes dock en hel familjs samlade arbetsinsats. Det var ofta knappt om pengar och bekymmer att få ekonomin att gå ihop. De flesta egnahemmarna i bygden klarade sig bra och Svea minns bara att någon enda behövde gå ifrån sitt egnahem. Ibland kunde statarna ha det bättre ställt än de självägande. Detta kunde märkas i skolan, när man jämförde de till frukostrasterna medförda smörgåsarna. Statarbarnen kunde mycket väl ha pålägg på sitt bröd, vilket egnahemsbarnen oftast saknade. Särskilt välförsedda kunde de privilegierade barnen till kusken eller smeden på gården vara. Svea minns, att fröken Beda i Negelstena skola berättat att Sveas äldsta syster inte velat visa att hon till skillnad från de andra hade mörkt kornbröd i stället för det ljusa, finare vetebrödet.

Skolan: Den närmaste småskolan var den vid Negelstena, där man gick i två år. Där var först Beda Pettersson och sedan Karin Jansson lärare. Till Negelstena gick man till Durkorp och nådde Negelstena via en skogsväg. När landskapet öppnade sig var det inte långt till bebyggelsen med skolan vid Negelstena. Vintertid gick man till Lövsta och tog en bredare väg till skolan. Från trean blev det kyrkskolan med Efraim Walldén som lärare. Där gick man i fyra år. Dit kom barn från egnahemmen, kyrkbyn och gårdar som Lövsta och Negelstena. Barn från Aske, Kvarnibble t.ex. gick i Tjusta skola. Det naturliga var att man traskade och gick även om skolvägen var lång. Cykel var ovanlig. Svea fick sin första då hon fyllt femton som en ett år försenad konfirmationsgåva.

Förhållandet mellan egnahemmarna: Svea minns att egnahemmarna höll ihop och gav varandra hjälp. Hon minns särskilt ett tillfälle. Det var senare under andra världskriget, då Svea gift sig och flyttat till Västra Ryd. Hela socknen hade en viss leveransplikt av säd till staten. En man som varit blind som barn och inte som vuxen kunde läsa, kunde inte leverera det på honom ankom. Han förstod inte heller hur han skulle överklaga och riskerade därför böter eller fängelse. Svea och hennes man Sven kunde nu hjälpa honom genom att han mannen kunde tillgodoräkna sig det överskott som de båda levererat in.

Solidariteten mellan småbrukarna hade dock sina gränser. En gång meddelade Olsson och Rosenlund att man tänkte låta en annan egnahemmare än Sveas far sköta körningen av ved och timmer från bolagets skog. Den mannen kunde göra arbetet för en lägre ersättning. Sveas far blev arg på bolaget och besviken på grannen och åtog sin inte därefter den syssla, som han ju egentligen hade förkörsrätt på. Han valde istället att köra mellan Draget och Håtunaholm. Så blev det sedan: Vid faderns död 1934, tog en äldre syster och svåger över skötseln av gården. Svea och hennes kunde köpa Stenbacka i Västra Ryd tack vare ett egnahemslån på 11000 kronor. Då systemen med man flyttat till Munkholmen i Sigtuna, arrenderades först gården ut ett antal år. 1967 övertog Svea och hennes man Hällen, som

fortfarande var dödsbo, och löste ut syskonen. Här bor nu Svea kvar i sitt i stort sett oförändrade föräldrahem från 1910-talet och lagar sin mat på vedspisen, som hon alltid gjort och inte vill avvara. Gården övertogs 1979 av sonen Yngve, som också anlagt en mindre såg på tomten. Åkrarna nu är utarrenderade till Peter Wretfors på Vägängen.

Hällen – ett av egnahemmen på Mariedals mark 2004-02-22

Ingår i tredje artikeln om "Egnahemsfrågan" i UKF:s Kultur & Historia 2003-2004

Året är 1912. Albert Natanael Axelsson, som ursprungligen kommer från Västergötland, arbetar som kusk på Menlösa gård i Halland. Hans hustru Hulda Teresia bördig från Åland är husa på samma gård. De har två barn: Elisabet tre år gammal och ettåriga Viola. Arbetet som kusk och husa bör ha gett de båda relativt hög status bland statarfamiljerna på gården. De när ändå drömmen om att få äga en egen gård; att rå sig själva.

Hur de två fått reda på att det i det avlägsna Uppland fanns en gård vid namn Mariedal och att denna skulle styckas upp i egnahem, det vet vi inte. Kunskapen om den snart tioåriga reformen, som skulle hjälpa obemedlade arbetare till ett eget småbruk, var säkert vitt spridd i Sverige. I bygden fanns troligen personer, redan tagit steget från statare till egnahemmare. Lokaltidningen kunde inte gärna undvika att berätta om denna stora, sociala reform. Hur Albert och Hulda låtit sig informeras och varför det blev just Mariedal i Uppland, är dolt för eftervärlden.

Företaget AB Hem på landet hade 1912 köpt in både Mariedal i Håbo - Tibble kommun och Kvarnibble i Håtuna kommun för att här skapa två så kallade egnahemskolonier. Bolaget hade bildats 1899 i den våg av nationalism och landsbygdsromantik, som svepte genom landet. I tjugo lotter på högst 6-7 ha hade gården Mariedal styckats – åkern och hagmarken vill säga. Skogen hade de tidigare ägarna Olsson och Rosenlund tagit hand om och passat på att avverka de skogsplättar, som de nya ägarna – egnahemmarna – skulle bli ägare till.

Hit till en okänd trakt flyttar nu Albert och Hulda med de två barnen. Familjen blir inte ensam även om den är den första som tar sin fastighet i besittning. Snart finns nya småbrukarfamiljer fint om. Genom egnahemsbolaget ordnas ett statligt, borgensfritt lån. Hur stort det var 1912 har inte gått att få fram. När Albert hastigt avlider 1934 återstod 4000 kr att betala och då hade han årligen erlagt räntor och amorteringar.

Det är ingen öde tomt man flyttar till. Här finns två små hus: en stuga på ett och rum och kök och ett svinhus. Stället bär namnet Hällen. Stugan som dittills hade bebotts av rättaren på Mariedal blir nu familjens hem flera år framöver. Det är trångt när sex personer – två flickor till: Svea och Inga föds här – ska samsas i utrymmet, men man drömmer om det nya huset som ska byggas. Men först i tur står ladugården. På den får Albert lägga en stor del av sin arbetstid för att få djuren under tak. Här ska ju bli plats för hästar, kor, grisar och höns. Här måste bli ett dass och plats för vagnar, redskap, skörd och foder till djuren. Ett vagnslider med överbyggnad kommer senare. Av tre stora, växande granar inköpta av Olsson och Rosenlund för 50 kr, får man en präktig vedbod.